

"Kapitalist olarak o, ancak kişileşmiş sermayedir. Onun ruhu sermayenin ruhudur...Sermaye ölü emektir ve ancak vampir gibi canlı emeği emmekle yaşayabilir, ne kadar çok emerse, o kadar çok yaşar."(1)

Dr. Gültekin AKARCA
Wilhelm Wolff Toplum Araştırmaları Derneği

EMEK YAĞMASI YASAL CİNAYETLER

Gün geçmiyorki bir işyerinden, bir maden ocağının önünden çılgınlık yükselmesin. Ölenlerin sayısı eğer haber kanallarında yer bulacak kadar çok değilse, acı dolu haykırışlardan sınıfın bütününün haberdar olması neredeyse imkansız gibi. Sınıfın sesini ortaklaştırarak araçların yokluğunda, bir maçta sakatlanan futbolcunun, eşini aldatan şarkıcının haberleri toplumsal dokunun gözeneklerine nüfuz ediyor. Bırakın bir uzvunu makinelerin azgın dişleri arasında bırakanları, bedenleri toprağın altında aylarca kalanların çılgınlıkları bile mahkeme koridorlarında sönümlenmekten başka bir seçeneğe sahip olamıyor. Sınıfın bilincine, makinelerin adlarının "canavar" diye kazındığı bir ülke burası¹. İster çaresizlik, ister çürümüşlük deyin, ölümlere diğer işçilerin tepkisi boşalan işe kimin gireceğinden öteye gitmiyor/gidemiyor. Her çıkan yasa, tüzük ve yönetmelik işçi sınıfının çalışma ve istihdam şartlarını kuralızsılaştırırken, sermaye gittikçe pervasızlaşıyor, çılgınlaşıyor. Bu, onun gemlerinden boşanmış gerçek doğasıdır.

Önümüzdeki süreç için tarihsel bilincimizden başka umut etmemizi gerektirecek hiçbir neden yok gibi. Manüple edilmiş istatistiki veriler ne söylerse söylesin yedek emek ordusu gün geçtikçe büyüyor; sermaye sınıfı en geri ideolojik desteklere dayanarak sınıfın örgütsüzlüğünde hegemonyasını yaygınlaştırıyor; Kapitalizm içine düştüğü küresel krizden çıkış için girişeceği en kanlı boğazlaşmaya hazırlanırken işçilerin kan ve terleri üzerinden güç toplamaya çalışıyor. İşyerlerinden gecekonduların üzerine yayılan is ve yanık kokusu, iç çekişler, öfkenin içinde çöreklediği çaresizlik, vicdan ve ahlak söylemlerinin duvarlarında yankılanıyor. Sınıfsal ve tarihsel bilince yaslanmamış, bilimden beslenmemiş her bireysel veya toplu başkaldırı/isyan, referansını vicdan ve ahlak söylemlerinden alıyor. Sınıfın umarsızca sığındığı bu meşruiyet sarmalı, sınıf hareketinin her ileri atılımını sermayenin ıslahından

öte bir talepten ileri götürüyor. Ne sermayenin doğasıyla, ne de güncel gerçeklikle uyuşmayan bu söylem, sınıfın sessiz yığınları için hiçbir şey vaat etmezken, sermayenin hegemonik alanını güçlendirmekten başka bir sonuç üretmiyor. Çünkü küresel rekabet şartlarında kapitalist bir tercih olarak değil hareketinin onu mecbur kılan koşulları nedeniyle işçi sınıfına saldırır. Vicdana ve ahlaka davet ettiğiniz her kapitalist size şöyle diyecektir: "İyi hoş ama senin bu safiyane talebini yerine getirirsem iflas ederim ve senin işçi kardeşlerin de işlerinden olurlar". Sermaye mantığı için oldukça rasyonel olan bu paradigmanın içinde kalındıkça herbir işçi ve onun ailesi için vahim sonuçlar içeren koşulları meşrulaştırmak hiç de zor olmayacaktır. Egemen yapının sınırlarını aşmayı bir an bile düşünmeyen kapitalizmi ehlileştirme taraftarlarının "insan hakları" söylemi sınıf savaşımının referans noktası ilan edildikçe, tek çıkış yolunu adliye koridorlarında aramaktan başka çare kalmayacaktır. Ehli kapitalizm taraftarları bu 30 maddelik (İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin) bildirin 17. Maddesinde yer alan özel mülkiyet hakkını tartışma konusu bile yapmazlarken, sosyal güvenlik ve çalışma hakkını bildiriye sokmayı marifet sayarlar. Oysaki 17. Madde ile birlikte bildiri², her bir maddesi her gün defalarca ihlal edilmek zorunda olan vicdan ve ahlak sahibi kapitalizmin manifestosundan öte bir anlam taşımaz. Bu manifesto ki, insanın doğuştan getirdiği hakları teranesi ile peygamberi olmayan modern çağlar dininin kutsal metnine dönüşür. Toplumu tek tek bireylerden oluşan bir bütünlük gibi algılayan bu akıl, sınıflardan oluşmuş bir toplum fikrine yabancıdır. Sorunu sınıfsal mecrasından çıkarıp kul hakkı düzeyine indirgediğinizde gerçek muhataplarından da arındırılmışınız demektir. İşte bu aklın egemenliği nedeniyle ki işçi sağlığı ve güvenliği meselesi bugün sendikalardan daha çok meslek oda ve birliklerinin ilgi alanına girmektedir.

Aşağıdaki yazı, iş kazaları ekseninde, sınıfın biliminden beslenen bir dille sorunu gerçek mec-

rasına oturtma çabasının ürünüdür. İşyeri cinayetlerini doğru anlayabilmek için kapitalist üretim ilişkileri içinde işleyen yasaların anlaşılması gerekir. Çünkü "...işlere bütünü ile bakılırsa bütün bunlar gerçekten de tek tek kapitalistlerin, iyi yada kötü niyetine bağlı şeyler değildir. Serbest rekabet, kapitalist üretimin içinde yatan yasaları, tek tek her kapitalist üzerinde güce sahip zorlayıcı dış yasalar olarak ortaya çıkarır" (2).

Tarihsel Zemin

İnsan, tarihin ilk çağlarından beri üretme eylemi sırasında kaza yapıyor olsa gerekir. Çünkü kaza Türk Dil Kurumu sözlüğünde "İstem dışı veya umulmayan bir olay dolayısıyla bir kimsenin, bir nesnenin veya bir aracın zarara uğraması" olarak geçer. Kavram genel geçer bu anlamı ile kapitalist üretim biçimine uygulandığında, üretme eylemi sırasında meydana gelen "kazalar" tarihten ve gerçeklikten kopuk sınıf dışı bir zemine oturtulmuş olur. Doğal olarak 'kazaların' önlenemez ve önlenemez olarak ikili bir ayrıma tabi tutuluşu tartışmanın merkezine oturur. Böyle bir tartışma eksenini meseleyi patronun niyetine ve patronun sorumluluğunu da ancak önlenemez 'kazalar'a indirger. Üretim tarzının bütünsel sorgulanmasına dair olanaklırsa baştan konu dışına itilmiştir. Tuzla'da ya da kömür ocaklarında yaşanan ölümlerden sonra iktidar sahiplerinin uluslararası örneklerle destekledikleri, bu işkollarında ölümlerin üretimin doğası gereği olduğu, bu durumun da kader olarak algılanması gerektiğine dair yaklaşımları böyle bir bakış açısından beslenir. Böylece patronlarla işçi sınıfı arasında, kazaların ne kadarının önlenemez, ne kadarının önlenemez olduğuna ya da hangilerinin önlenemez hangilerinin kader olduğuna dair bir tartışmadır, sürer gider. Ancak bizim iddiamız odur ki kapitalizmde sermaye ilişkisi dolayımına sahip tüm üretme eylemleri sırasında meydana gelen ölümler cinayettir. Bu iddianın gerekçeleri için konunun tarihsel zeminine göz atmak gerekir.

17.

Madde ile birlikte
İnsan Hakları Evrensel
Beyannemesi, her bir maddesi
her gün defalarca ihlal edilmek
zorunda olan vicdan ve ahlak sahibi
kapitalizmin manifestosundan öte bir
anlam taşımaz. Bu manifesto ki insanın
doğuştan getirdiği hakları teranesi ile
peygamberi olmayan modern
çağlar dininin kutsal metnine
dönüşür.

Marx Kapital'de, kapitalizmi "genelleşmiş meta üretimi" olarak tanımlar. Genelleşmiş meta üretimi-

minden kasıt, toplumsal ölçekte yaygınlık kazanmış pazar için yapılan meta üretimidir.

Bu tarz bir üretim için gerek şart, emek-gücünün bir meta olarak pazarda bulunabiliyor olmasıdır. Kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde emek ve emek-gücü ayrımı bulunmaz. Çünkü "toplumun bir kesimi, ötekisine kendi yeniden-üretimini salt inorganik ve doğal bir koşulu olarak muamale eder.

Köle, kendi emeğinin nesnel koşullarıyla hiçbir ilişki içinde değildir; gerek köle, gerekse serf biçiminde, emek, üretimin inorganik

bir koşulu olarak, çift öküzleriyle beraber ya da toprağın bir eklentisi gibi, öteki varlıklarla bir tutulur."

(3). Bugünden baktığımızda vahşice gelen bu durum aslında tarihsel bir ilerlemenin sonucudur. Toplumun üretici güçlerinde meydana gelen gelişme ile üretimin fazla vermeye başlaması, daha önce kavimler arasında ki savaşlarda imha edilen yenik tarafın mülk edinilerek köleleştirilmesinin olanağını yaratır. Kapitalist öncesi üretim biçimlerinde mülkiyetin kaynağı olan toprakla birlikte ele geçirilen köleye karşı, köle sahibinin yegane sorumluluğu, öküzüne duyduğu sorumluluk kadardır. Köle sahibinin kölesine duyduğu bu ilgi onun servetine olan aşkından bir gram büyük değildir. Doğallıkla bu mülkiyet ilişkisinin hukuksal karşılığı olarak üretim sürecinde meydana gelecek bir kaza nedeniyle köle ve serfe karşı mülk sahibinin sorumluluğundan söz edilemez. Bu durum kendisini dönemin değer yargıları, kültür vb de de gösterir. İlkel komünal dönemde klanlar arası savaşlarda ele geçirilenlerin yok edildiği, hatta daha eski çağlarda yenildikleri düşünülürken köleleştirilmenin bizzat köleler için bile "ilerleme" olduğu ileri sürülebilir. Emeğin, yeniden-üretim inorganik doğası olarak gördüğü bu muamele feodal üretim ilişkileri için de özü itibarıyla aynıdır.

Feodalizmin son iki yüz yılı serflik ilişkilerinin çözüldüğü dönemdir. Bu dönemde özgür üreticiler nüfusun büyük bir kısmını oluşturur. Feodal üretim ilişkilerinin bir kabuk olarak kaldığı bu dönemde özgür üreticinin üretme eylemi sırasında ortaya çıkan sonuçlardan kendisi dışında sorumlu tutacağı

herhangi bir unsurun bulunmayacağı aşıkardır. Üretici güçlerdeki gelişmeler, kapitalizmin şafağında, geriye kalan serfler ve köleler ile birlikte onları da üretimin koşullarından kopartır ve işgücü olarak gittikçe büyüyen şehirlere sürer. Bu gelişmeden gecikmeli de olsa lonca sisteminin unsurları da nasibini alır. Aletten kolektif işçiye, kolektif işçiden makinelı üretime geçişle birlikte mülkiyetin temel konusu inorganik doğanın ele geçirilişinden, üretilmiş olana sahiplenme anlamında sermayenin mülkiyetine dönüşür. Bütün toplumsal ilişkiler sermaye dolayımı üzerinden meta mübadelesi olarak şekillenir. Marx'ın sermayenin ilkel birikimi olarak adlandırdığı dönemde tarih sahnesine ilk kez özgür işçi çıkar. İşçi iki anlamda özgürdür. İlkin kendi üretici potansiyeli üzerinde söz sahibidir ve ikincisi üretim araçlarından serbestleşmiş durumdadır. Böylece emek metalaşır ve emek-gücü olarak pazara sunulur. Emek-gücü, işçinin üretebilme potansiyelinin, işgünü denilen belirli bir süreliğine, bir ücret karşılığında satılır hale gelmesidir. İşçinin emek-gücüne bir meta olarak sahip olması, onu, üretim ve geçim araçlarının sahibi kimliği ile kapitalistle karşı karşıya getirir. Bu ilişki meta sahiplerinin arasında kurulan, hukuksal olarak eşitler arası bir ilişkidir. Bu eşitlik ilişkisi, kapitalistin, işçinin emeği üzerindeki tasarrufuna sınır koyar. Sınır işçinin sahip olduğu metasının, emek-gücünün, niteliği tarafından belirlenir. İşçinin kapitaliste kiraladığı şeyin onun üretici potansiyeli/emek-gücü olması, bunun işgünü denilen belirli bir süre ile sınırlı olması ve karşılığında kapitalistten asgari miktarını tüketilen emek-gücünü yerine koyacak metalar toplamına ulaşmasını sağlayacak bir ücret alması, kapitalistle işçi arasında varılan sözleşmenin yani meta mübadelesi ilişkisinin sınır koyucu niteliğini oluşturur. İşçi ile kapitalist arasındaki bu ilişki, özü itibarıyla herhangi bir mübadele ilişkisinden farklı değildir. Eşitler ilişkisidir. Ancak eşitler arasında son söz her zaman güç söyler. Son tahlilde sözleşmenin güçler arasında bir çatışmayı bağrında taşıyor olması, ekonomik düzeyin, politik düzeyde kendisini ifade edişin kaynağını oluşturur. Bu nedenle her bir tekil sözleşme, sonal olarak sınıfsal karşı karşıya geliş potansiyelini içinde taşır. Eşitlik ilişkisinin kırıldığı her durum, sözleşmenin ihlali anlamına gelir. Sözleşmenin ihlali iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki kapitalistin işçinin ona kiraladığı emek-gücüne

değerinin altında bir ücret ödemesi (ya da bu sonucu doğuracak uygulamalara girişmesi), ikincisi ise kapitalistin emek üzerindeki tasarrufunu emek-gücünden işçinin fiziksel/biyolojik bütünlüğüne doğru genişletmesidir. Ücretlerin düzeyinin genel dalgalanmaların dışında emek-gücünün değerinin altında kalması yada patronun satın aldığı emek-gücünü sözleşmenin belirlediği koşulların ötesinde bir yoğunluk veya süre ile tüketmesi, Marx tarafından, emek yağması olarak adlandırılır. Emek yağması da sonuçları itibarıyla kapitalistin, işçinin fiziksel/biyolojik bütünlüğüne bir saldırısıdır. Eğer kapitalist, işçinin bir ömür boyunca sahip olduğu üretebilme potansiyelini -diyelim 30 yıllık bir süreyi kapsasın- karşılığı olan bir ücret ödemeksizin, örneğin 10-15 yılda tüketiyorsa, bu durum emek yağmasına girer. Benzer biçimde üretim süreci içinde işçi herhangi bir uzuv veya organına zarar gelecek bir sonuçla karşılaşılıyorsa, işin kendisi bir takım hastalıklara neden oluyorsa yine kapitalist, sözleşmeye aykırı davranmış demektir. Üretim sürecinin belirli riskler taşıyor olması, işçinin de bu risklerden haberdar olması sorunun özünü hiç değiştirmez. Çünkü işçi sonuç itibarıyla yalnızca emek-gücünü belirli bir süreliğine kapitaliste kiralamıştır. Bunun ötesinde emek üzerinde kullanılan tasarruf eğer işçinin de onayını içeriyorsa, bu işçinin bizzat kendisini kapitaliste pazarladığı anlamına gelir. Böyle bir durum işçinin kendisini bile isteye köleleştirmedi demektir. İster işçinin kendi iradesiyle, isterse bu iradenin hilafına olsun, kapitalistin işçiyi bedensel bütünlüğünde tasarruf anlamına gelecek bir ilişkiye sokması ya da ilişkinin böyle bir sonuç üretmesi egemen üretim ilişkilerinin mantığı çerçevesinde bile kabul edilemez. Çünkü kapitalist ile işçi arasındaki ilişki meşruiyetini tek başına kişiler arası oluşturulan iradeden almaz. Aynı zamanda bu ilişki metalar arasında bir mübadele ilişkisidir. Nasıl ki belirli bir bedel ödeyerek de olsa bir kişinin biyolojik bütünlüğüne veya yaşamına kast edemezseniz; benzer biçimde işçi ve kapitalist arasında emek-gücü kiralamasının dışında bir sözleşme de tanımlayamazsınız (benzer nedenlerle organ satışı da yasaktır). Sonuç olarak ortaya çıkan bedensel bütünlüğün bozulması veya ölüme dair kapitalistin iradesinin olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Bu, ancak eylemin kasıt içerip içermediğini belirler. Eylemin cinayet olması gerçeğini ise değiştirmez. Oysa ki,

sermaye sınıfı yüzyıllardır “amaç, kâr uğruna olduğu zaman adam öldürmenin, cinayet olmadığını” (4) tanıtlamaya çalışır.

Denebilir ki özel mülkiyetin ortadan kalktığı, üretimin toplum tarafından planlandığı bir sistemde de üretim sürecinde üreticiler risklerle karşı karşıya gelecektir. Bu doğrudur. Ancak nasıl ki özgür üretici kendisi için üretim yaparken karşılaştığı olumsuz sonuçlardan ancak kendisi sorumlu oluyorsa işçinin üretim sürecinin ürünleri üzerinde söz sahibi olduğu, üretimin toplumsallığı ile temellükün bireyselliği arasındaki çelişkinin son bulduğu bir toplumda da üretici kimliği ile birey kendi eyleminden sorumlu olacaktır. İşte böylesi bir toplumda iş cinayetlerinden değil, gerçek anlamıyla kazalardan söz edilebilir.

Anlatılan eksende işçinin önlenemez olduğu kabul edilen iş risklerini kabul ederek neden belirli işkollarında çalışmayı kabul ettiği de izah edilmelidir. Eğer bir işçi risk içermeyen işkolları yerine, riskli olduğu baştan kabul edilen işkollarında çalışmayı kabul ediyorsa ya kendisine kastı vardır (ki bu sağlıklı bir insan tavrı değildir) ya da o işçiyi bu işkollarında çalışmaya mecbur kılan koşullar söz konusudur. Eğer bir tercihte bulunurken belirli zorunluluklar altında iseniz burada özgür iradede söz etmek mümkün değildir. Egemen anlayış, işçiyi riskli işlerde çalışmaya iten koşulları tartışmaya hiçbir zaman yanaşmaz. Çünkü bu tartışma kapitalist üretim ilişkilerinin masaya yatırılmasını gerektirir. Bu ilişkiler sorgulanmaya başlandığında tekil anlamda emek-gücünü satma özgürlüğüne sahip olan işçinin emeğinin, sınıf olarak burjuvazi tarafından temellük edildiği görülür.

Tek başına ele alındığında kapitalistin de egemen üretim ilişkileri çerçevesinde bireysel bir tercih kullanabileceğini söylemek mümkün değildir. Şimdi bu noktayı biraz açalım.

Kapitalist Üretimin Amacı Kâr Elde Etmektir

P-M-P' (P+ΔP) sermayenin genel formülüdür. Sermaye sahibi, satmak için satın alır ve başta sürece dahil ettiği değerden fazla bir değere satar. Ortaya çıkan fark onun karını oluşturur. Marx farkın kaynağını sermayenin genel formülünü açarak gösterir. Formül şu hale gelir. P-M---R---M'-P' (P+ΔP) Ortaya çıkan fark emek-gücünün ürettiği

yeni değer bir parçasını oluşturur. Marx bu farkı artı-değer olarak adlandırır. Kapitalist için ise farkın anlamı, onun kârının toplumsal kaynağını oluşturmasıdır. Her bir kapitalist sermayesinin büyüklüğüne, üretilmiş olan toplam toplumsal artı-değerden pay alır. Konunun toplumsal ölçekte kendisini nasıl gösterdiğiyle bu aşamada ilgilenmek için şu kolaylıkla söylenebilir: Kâr oranının büyüklüğü artı-değer kitlesi ve yatırılan toplam sermayenin büyüklüğü tarafından belirlenir. Bu, $k' = a/S$ formülü ile gösterilir. S, burada yatırılan toplam sermayeyi temsil eder. Doğal olarak kapitalistin sonal amacı olan daha fazla kâr bu iki büyüklüğün (toplam sermaye ve toplam artı-değer kitlesi) zıt etkilerinin ürünü olacaktır. Artı-değer kitlesi ne denli artarsa, kâr oranı da bununla doğru orantılı olarak artar. Toplam yatırılan sermaye ne kadar artarsa, kâr oranı ters orantılı olarak düşer. Öyleyse, kapitalist bir yandan sömürü oranını artırmaya, diğer yandan ise toplam yatırılan sermaye büyüklüğünü azaltmaya çalışır. Sömürü oranını artırmanın yolları: Ücretleri düşürme³, emek yoğunluğunu artırma ve iş gününü uzatmadır. Ücretler emek-gücünün değerinin altına düşerse işçi hastalık ve “kaza” yapma riskine açık hale gelir. Emeğin yoğunluğunun artması işgününü uzatmaksızın işçinin daha yoğun olarak çalıştırılması, işgünü içindeki gözeneklerin azaltılması demektir. Doğal olarak bu durum da aynı sonucu verir. İşgününün uzatılmasının sonucunun da farklı olmadığı açıktır.

Sermayenin bir parçasını emek-gücüne ayrılan pay oluşturuyorsa, ki Marx bunu değişen sermaye olarak adlandırır, diğer parçasını da üretim araçlarından oluşan değişmeyen sermaye oluşturur. Değişmeyen sermaye temel olarak emek araçları, hammadde, yardımcı hammadde ve yardımcı maddelerden oluşur. İş cinayetlerini önlemeye yönelik unsurlar için yapılan harcamalar da değişmeyen sermaye bileşenlerinden bir diğeridir. Rekabet şartlarında, kapitalistin değişmeyen sermayede indirim yapmayı akıl ettiği ilk unsur bu büyüklüktür⁴. Kapitalistin diğer değişmeyen sermaye unsurlarını pazardan daha ucuza elde etmeye çalışacağı söylenebilir. Ancak, tekil kapitalist ölçeğinden kapitalist sınıf ölçeğine çıktığımızda, bir kapitalistin bir başkasını aldatması anlamına gelen ucuza ele geçirme, kâr oranının artışı için anlamlı değildir. Öyle ise kapitalistin elinde üzerinde irade kullanabileceği

tek maliyet kalemi kalır, iş cinayetlerinin önlenmesi için yapılan harcamalar. “Kapitalist üretim tarzı, çelişkili ve zıt niteliği gereği, emekçinin yaşam ve sağlığını bol keseden harcamayı, onun yaşam koşullarını düşürmeyi, değişmeyen sermayenin kullanımında bir tasarruf ve böylece kâr oranını yükseltmede bir araç sayacak kadar işi ileri götürür” (5). İyi ama Marx’ın bahsettiği bu zıt yönlü nitelik nedir ve iş kazaları açısından nasıl sonuçlar doğurur?

Kapitalistler Arası Rekabet

Özdeş metalar pazarda aynı değer gömleğini giyerler. Her bir özdeş meta üzerinde üretilmeleri için gerekli ortalama toplumsal şartları ifade eden bir emek-zaman taşır. Toplumsal ortalamadan daha kötü veya daha iyi şartlarda üretilen metalar, ortalamadan değerlendirilir. Bu kapitalistlerin artı-kâr arayışlarının en temel mekanizmasını ve kapitalizmin gelişme dinamiğini oluşturur. Örneğin 8 saatlik bir iş gününde ortalama teknik şartlarda ve ortalama toplumsal emekle 10 gömlek üretiliyor olsun. Bu gömleğin taşıdığı değer (değişmeyen sermaye unsurlarının katkısını sıfır sayarsak) 0.8 saate tekebül eder. Varsayalım ki bir kapitalist ortalamadan daha verimli bir teknikle üretim yapmaya başladı ve 8 saatlik işgününde 15 gömlek üretiliyor. Bu kapitalistin her bir metası şimdi 0.533 saate mal olmakta ancak henüz ortalama şartlar değişmediği için ürünlerini 0.8 saatten satmaktadır. 4 saatlik bir zamanı temsil eden para, artı-kâr olarak uyanık kapitalistin cebine girmektedir. Artı-kâr arayışının kapitalistleri içine soktuğu emek üretkenliğini artırma yarışı kendisini, teknikte ilerleme olarak gösterir. Teknikteki her gelişme ise ifadesini sermayenin değer bileşeninde bulur. Sermayenin değer bileşeni, değişen ve değişmeyen sermayenin birbirine oranıdır. Yani, biz bu durumda, daha az emek-gücünün, daha fazla üretim aracını hareket ettirdiğinden söz ediyoruz demektir. Kâr oranlarının düşme eğilimi yasasına bağlı kapitalizmin genel bunalımlarının yasal cinayetlerle ilişkisine sonuç kısmında değinilecektir. Ancak şimdi ortada şöyle bir gerçek olduğunu herkes tesbit edebilir. İleri teknik kullananlar rekabette artı-kârlar aracılığı ile avantajlı duruma geçerken, daha geri üretim teknikleri ile üretim yapanlar olağan kârlılık düzeyini bile yakalayamaz hatta iflas

Sermaye sınıfı yüzyıllardır “amaç, kar uğruna olduğu zaman adam öldürmenin, cinayet olmadığını” tanıtmaya çalışır.

edebilirler. Geri teknikle üretim yapanların şimdi önlerinde iki yol vardır: ya daha ileri teknikleri uygulamaya başlanabilirler, ya da pazarda diğer metalarla yarışabilmelerini sağlayacak maliyet unsurlarında indirim gitmelidirler. Bir sermayenin kabuk değişmesi anlamına gelen bu dönüşüm her zaman kolay olmaz. İki temel engelden söz edebiliriz. Bunlardan ilki, daha ileri teknikle üretim yapmak, ki bu, aynı zamanda daha büyük sermaye hacmi gerektirir. Kapitalistin sermayesi değer olarak henüz bu büyüklüğe ulaşmamış olabilir. İkincisi, faal değişmeyen sermaye henüz değerini yeni metalara aktararak kendisini serbestleştirmemiş olabilir. Sermayenin kabuk değişmesini büyüklüğü ile birlikte faal sermaye ile atıl (serbest) sermaye oranı belirler. Bu durumda kabuk değiştirme sürecine giremeyen, ancak pazarda daha ucuz özdeş metalarla rekabet etmek zorunda olan sermayenin bir tek alternatifi vardır: değişmeyen sermaye öğelerinden (dolayısıyla işçinin çalışma koşullarından) tasarruf etmek ve emek sömürsünü artırmanın yollarını bulmak. Bugün ulus içinde gözlemediğimiz kuralsızlığın geri teknikle üretim yapan işletmelerden gelen basınçla yaygınlaşması, iş cinayetlerinin daha çok buralarda işleniyor olmasının temel nedeni budur⁵. Yine, rekabet eğer emek üretkenliğinin teknikte gerçekleşen yeniliklerle sağlanmasına olanak vermiyor, daha çok mutlak artı-değeri artırma yolları maliyetleri düşürücü etkiye sahip olabiliyorsa butür işkolları da yasal cinayetlerin yoğun olarak gözlemediği üretim alanları olarak gözlemlenebilir. Değişmeyen sermaye öğeleri içinde yasal cinayetleri önleme yatırımlarının oransal olarak düşük bir yer tuttuğu işkolu ve işletmelere göre, bu unsurların görece daha büyük değişmeyen sermaye oranlarına tekebül ettiği işkolu ve işletmelerde rekabetin baskısı, işyeri cinayetleri için daha yoğun bir risk oluşturur.

Uluslararası pazarda da rekabet benzer sonuçlar üretir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi yüksek organik bileşenle (ileri teknikle) üretim yapan uluslarla, daha geri teknikle üretim yapan ulusları aynı rekabet şartlarına çeker. Geri teknikle üretim yapan ulusların rekabet yapabilmeleri için önlerinde yegane seçenek sömürüyü artırmak ve maliyetleri düşürmektir. Devlet burada belirleyici bir rol oynar.

Ulusal sermayenin uluslararası rekabet şartlarında var olabilmesi için kolektif kapitalist kimliği ile emeğe saldırganın planlayıcısı ve uygulayıcısı işlevine soyunur. Emek örgütleri zayıflatılır, üretim kuralsızlaştırılır, sermayeyi sınırlayan yasalar ortadan kaldırılır vb. Gerisi bildiğimiz hikaye. Ulus içi rekabette özdeş metayı ileri teknikle üretenlerle, daha geri teknik uygulayanlar arasındaki çıkar çatışması, devlet erkinin tasarruflarında, kimi zaman kafa karıştırmacı görünümle üretirse de, uluslararası rekabette ulusî üretken sermayenin çıkarları genel olarak ortaklaşır. Devletin rolü apaçık ortadadır. Bir yandan büyük sermaye kuralsız, merdiven altı, kayıt dışına işletmelerden rekabet şartlarını ihlal ettikleri için şikayetçi olurken, diğer yandan esnek üretim, esnek istihdam, taşeronlaşma vb sermayenin genel çıkarlarını ifade eden politikalar haline gelir. Birisinde amaç büyük sermayeyi daha küçüklere karşı avantajlı kılmaktır, diğerinde sermaye bütün olarak işçi sınıfına saldırır⁶.

Ücretler Üzerine

Normal bir günü emek-gücünün değer ürettiği ve bu sırada kapitalist tarafından kullanım-değerinin tüketildiği bölüm ile emek-gücünün tüketilmiş olan kullanım-değerini yerine koyduğu bölümün bileşimi olarak değerlendirebiliriz. Üretim sürecinde yaratılan toplam değerin bir bölümünü işçinin ücreti oluşturur. Bu büyüklük daha öncede anlatıldığı gibi işçinin emek-gücünü yerine koymasına yetecek miktarda metalara ulaşabilmesini sağlayacak bir büyüklük olmalıdır. Emek-gücünün yenilenmesi için metaların tüketilen kalorisinin yerine koyulması, barınma, giyinme, dinlenme (yalnızca uyku değil tatil vb de dahil olmak üzere), sağlık, eğitim vb kalemlerden oluşması gerekir. Kolayca anlaşılacağı üzere günün geri kalan kısmı, üretim süreci tarafından tanımlanmaktadır. Bizim kendimiz için ayırdığımızı düşündüğümüz gün parçası, üretim ilişkileri çerçevesinde düşünüldüğünde sermayenin bir fonksiyonundan öte anlam taşımaz. Bu durum, üretimin amacının insan olduğu üretim biçimlerinin aksine, insanın amacının üretim haline geldiği kapitalizmin fetişistik karakterinin bir görüngüsüdür. Gün, her ne kadar keskin sınırlarla bölünemiyorsa, emek-gücünün kullanım değerinin yerine konulması süreci işgününün gözenekleri arasında devam ediyorsa da, biz bunu şimdilik ayırıştırabiliriz. İşçi kapısında 'iş

olmayan giremez' levhasının asılı olduğu işyerinden dışarı adımını atar atmaz, tüketilen emek-gücünün kullanım değerinin yerine konduğu ilişkiler bütününe içine dalar. Bunun için yapması gereken tek şey elinde ücretini temsil eden parayla ihtiyaçlarını temsil eden metaları değişime sokmaktır. Ceteris paribus, bu ücretin emek-gücünün kullanım-değerini yerine koymasını sağlayacak metalara birebir yetiyor olması gerekir. Ancak yasada geçerli olan durum, görüngüde böyle olmayabilir. İşçi, gereksinimlerinin bir kısmını meta olarak pazarda bulabilirken, bir kısım kullanım-değerine pazar şartlarında ulaşamayabilir. İhtiyaç duyduğu kullanım-değerlerinin üretimi sermaye dolayımıyla değil devlet dolayımıyla sağlanıyor olabilir. Bu nedenle emek-gücünün kendisini yenileyeceği meta sepeti şöyle bir görünüme bürünür: Bir yanda sermayenin ürünü olarak pazara sunulan kullanım değerleri (bunlar metadırlar), diğer yanda metalaşmış veya metalaşmamış, devlet dolayımıyla sunulan kullanım değerleri. İşçi ile kapitalist arasında kurulan ilişkide bir dolayım anlamına gelen bu durumun bir kaç nedeni vardır:

1) Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen ilişki haline geldiği bir ülkede, sermayenin gelişkinliği emek-gücünün kendisini yenilemesine yetecek meta üretimini sağlayacak gelişkinliğe sahip olmayabilir. Geçmişte et, süt, kumaş vb ürünlerin devlet eliyle üretilmesini bu başlık altında sayabiliriz.

2) Üretici güçlerde yaşanan gelişmeye bağlı olarak, ortaya çıkan üretim olanaklarıyla örtüşmeyen sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma düzeyi söz konusu olabilir. Bu durumda büyük demiryolu ağları, köprüler, bizim ülkemizde de görüldüğu gibi rafineriler vb ancak sınıfın sermayesi ile yapılabilir.

3) Devlet, kolektif kapitalist kimliğiyle toplumsal artığın bir bölümünü kapitalist sınıf arasında yeniden dağılıma tabi kılıyordu.

Devletin bu üç fonksiyonu gerçekleştirebilmesi için belirli bir değer büyüklüğüne gereksinmesi vardır. Devlet bu değer büyüklüğüne vergiler, devlet tahvilleri, senyorağ gelirleri vb aracılığıyla ulaşır. Gelirlerin kaynağını (dönemsel olarak emek-gücüne değerinin altında yapılan ödemeler hariç tutulursa) toplam toplumsal artı-değer oluşturur. Üretilen yeni değerin ücretlere giden ve kapitaliste kalan kısımları dışında herhangi bir bileşeni olmadığına göre (ulus içinde kalmak kaydıyla) devlet gelirleri-

nin de başkaca kaynağının olamayacağı aşikardır. Toplam toplumsal artı-değer kitlesinden vergiler aracılığıyla alınan payın bir bölümü meta, aynı aktarım ya da hizmet şeklinde işçinin emek-gücünün yenilenmesi için zorunlu meta sepetine dahil olur. Devlet aracılığıyla gerçekleşen bu aktarım sonucunda emek-yoğun sektörlerde girdi maliyetlerinin değişen sermayeye ait kısmında indirim meydana gelir. Bu durum, düşük organik bileşene sahip sektörlerin kolektif kapitalist kimliğiyle devlet tarafından sübvansiyon edilmesidir. Bu destekleme, yukarıda devletin işlevleri arasında saydığımız ilk maddeyle birlikte değerlendirildiğinde ve dönemsel olarak düşünülendiğinde neredeyse tüm sermaye sınıfının desteklenmesi anlamına gelebilir. Toplumsal ölçekte değerlendirildiğinde emek-gücünün değerine giren metaların devlet tekeli tarafından, rekabetsiz bir ortamda üretimi, meta sepetinin düşük değere sahip, kalitesiz ürünler aracılığıyla tamamlanması, sepetin toplam değerinde bir indirim sağlar. Devletin gerçekleştirdiği üretimin metalaşması sonucu, devlet diğer tekil kapitalistlerle doğası gereği rekabete giremeyeceği için metalaşan ürünler üzerlerine ortalama kâr oranı yavaşınca belirlenen bir kâr ekleyemeyeceği aşikardır. Böyle bir şey kolektif kapitalist kimliği ile devletle tekil kapitalistler arasında bir çelişki doğurur. Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde böyle bir çelişki mümkün değildir. Sonuçta tekil kapitalistlerin değişmeyen sermayesine ve emek-gücünün meta sepetine giren, devlet üretimi sonucu pazara gelen, metaların değerinin altında bir fiyatla temsil edilmeleri sonucu ortaya çıkar. Her iki durum da, tekil kapitalistlerin girdi maliyetlerinin düşmesi anlamına gelir. Yedek sanayi ordusunun yeterince gelişkin olmadığı dönemlerde emek-gücünün yenilenmesinin bu şekilde topyekün desteklenmesi, toplumsal ölçekte hem ucuz hem de zorunludur. Ancak bu işlev sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesinin belirli bir seviyeye gelmesi, üretimde organik bileşenin yükselmesi ve teknolojik yoğun üretim süreçlerinin belirli bir ağırlık kazanması ve bunlara bağlı olarak yedek sanayi ordusunun büyümesiyle anlamını yitirir. Bu üretim alanlarının ortalama kâr oranı vaat etmesi nedeniyle sermaye bu işkollarına akma eğilimine girer. Hala sübvansiyondan yararlanan sermaye kesimlerinin direnci kırılabildiği oranda devlet bu üretim alanlarından çekilir ve saydığımız fonksiyonlarını

terk eder. Böylece ücret düzeyleri, devlet sübvansiyonunun kalkması sonucu belirli bir sürede yükselir. Bu süreç içinde, işçi sınıfının ücret mücadelesinde geri kalması nedeniyle, emek-gücünün değeri dönemsel olarak gerileyebilir. Emek-yoğun sektörler lehine olan sermaye birikim politikaları, şimdi teknoloji yoğun sektörler lehine döner.

Emek-gücünün yenilenmesine giren metalar ister devlet dolayısıyla, isterse sermayenin ürünü olarak üretilsin, sorun emek-gücünün yenilenmesi sorunudur. Özelleştirme politikaları bu nedenle özü itibarıyla emeğin sömürsü ekseninde ele alınmalıdır. Bu eksen gözden kaçırıldığında;

1) Emeğin sermayenin bütünü karşısındaki konumundan kaynaklanan çelişkiler üretim süreciyle sınırlandırılmış olur. Yasal cinayetlerin günün bütününe dağılan nedenleri görünmez hale gelir, mesele işçinin baret takıp takmamasına kadar indirgenir.

2) Devletin kolektif kapitalist kimliği ile sermaye birikimindeki rolü gizlenir; devlet sınıflar üstü özerk bir düzeye yerleştirilir.

3) Sorunun çözümü emek/sermaye çelişkisinde değil devletin sosyal niteliğinde aranmaya başlanır.

4) Tarihsel olarak kapitalizmin geldiği düzeyden daha ileri gitmesine, planlı-paylaşımçı bir topluma dair taleplerin yerini, daha geri olanın ikamesine dair talepler alır.

5) İşçi sınıfının sınıf bilinci vatandaşı, tüketici, halk vb nitelendirmeleri ile bulanıklaştırılır.

İşçinin Üretim Araçları Karşısındaki Konumu

Marx Kapital'de, kapitalist üretimi "ancak bireysel sermayenin aynı anda oldukça çok sayıda işçi kullanmasıyla ve bunun sonucu emek-sürecinin büyük ölçüde yürütülmesi ve nispeten geniş ürün vermesiyle" (6) başlatmıştır. Tanımlanan üretim biçimi basit elbirliği halindeki işçilerden oluşan manüfaktürdür. İşçilerin sermaye ilişkisi içinde bu yanyana gelişleri, üretim artışına neden olur. Ancak manüfaktür içerisinde emek üretkenliğindeki asıl artış parça işçilerden oluşan kolektif işçinin ortaya çıkışı ile olur. Basit elbirliğinin yerini işbölümüne dayalı elbirliğinin almasıyla yeni bir üretici güç tarih sahnesine çıkar. "Çok sayıda parça-işçinin birleşmesi ile oluşan kolektif işçi, manüfaktür döneminin

kendine özgü makinesidir.” (7) Parça-işçi kökenini toplumdaki işbölümünün işyerine taşınmasında bulur. Her bir metanın üretimi için gerekli işin parçalara bölünmesi, her parça-işi yapmak için bir işçinin o konuda bilgi ve becerisini geliştirmesi ve en son bu parça-işçilerin emeklerinin bütününün tek bir metanın üretimi ile sonuçlanması bu işbölümünün karakteristiğidir. Ürünün kime ait olduğunu parça-işçiler üzerinden tanımlayabilmek artık mümkün değildir. Ürün, unsurlarını parça-işçilerin oluşturduğu kolektif-işçiye aittir. Kolektif-işçi ise sermayenin niteliği olarak ortaya çıkar. Elbirliği ile ortaya çıkan emeğin toplumsal üretken gücü şimdi kapitaliste, sermayenin toplumsal üretken gücümüştü gibi görülür. Basit/yalın elbirliğinin yerini işbölümüne dayalı elbirliğinin almasıyla, elbirliğinin kişinin üretken yetilerinde yarattığı canlılık yerini tek yanlı yetilerde gelişmeye bırakır. Parça-işçilerden oluşan işleyiş “işçinin tek bir işteki becerisini, bir yığın üretici yetenekleri ve içgüdüleri aleyhine zorlayarak, onu, çoğu organlarından yoksun, garip bir yaratık haline getirir; bu tıpkı La Plata devletlerinde, salt derisi ya da yağı için koca hayvanın boğazlanmasına benzer.”(8). Marx bu konudaki tepkisini D. Uguhart’tan yaptığı şu alıntı ile destekler: “Bir insanı bölümlere ayırmak, eğer haketti mişse onu ölüme mahkum etmek, eğer hak etmemişse onu katletmektir... Emeğinin bölümlere ayrılması, bir halkın katledilmesidir.” (9)

Kapitalist üretim sürecinde işçinin bedensel bütünlüğüne dair herhangi bir fiziksel risk söz konusu olmasa dahi onun üretken yetilerinin büyük bölümünü yok eden bu süreç, sanayi devrimiyle, yani makineli üretime dayanan fabrika sistemine geçişle devam eder. Manüfaktür döneminde parça-işçilerin emek aracı alettir. Alet devindirici gücünü kol gücünden alan, elin uzantısı emek aracıdır. Manüfaktürde işbölümünün gelişmesi, iş sürecinin gittikçe daha az bilgi ve beceri gerektiren parçalara bölünmesi ve bilgi ve becerinin alettaki yetkinleşmeyle emek aracına geçmesiyle makineli üretimin teknik temeli oluşur. Şimdi makinenin ortaya çıkması için tek bir unsur kalmıştır: devindirici gücün emekçiden bağımsızlaşması. Buharlı motorun bu teknik temele uygulaması ile ilk kez makineli üretim ortaya çıkar.

Makineli üretimde devindirici güç, kaynağını bağımsız bir güç kaynağından alır. Birden fazla alet bir bütün oluşturacak şekilde organize edilir (10). En son bağımsız makinelerin birbiriyle ilişkilenebilmesiyle ortaya otomat çıkar. Böylece emeğin üretim araçları karşısındaki konumunda bir farklılaşma meydana gelir. Aletli üretimde üretimin öznesi işçi ve emek aracı onun yardımcısı iken; makineli üretimde emek aracı, üretimin öznesi niteliğini kazanır. Manüfaktürdeki “bir ve aynı aleti yaşam boyu kullanmanın verdiği uzmanlık, şimdi, bir ve aynı makineye yaşam boyu hizmet etmenin verdiği uzmanlık halini alır. Makine, işçiyi, ta çocukluğundan başlayarak, parça makinenin bir kısmı haline” (11) sokar. Marx bu durumu F. Engels’ten yaptığı şu alıntı ile özetler: “Aynı mekanik işin tekrar tekrar yapıldığı bu bitip tükenmez sefil cansıkıntısı ve alın teri, aynen Sisyphus’un işine benzer. Sırtlanılan ağır iş yükü, tıpkı bir kaya parçası gibi durmadan perişan işçinin üzerine yuvarlanır.”(12). İşçinin üzerine her defasında yuvarlananın aslında kapitalist üretim ilişkileri olduğunu söylemek sanırım yanlış olmasa gerekir.

Sonuç

Kapitalizm tarihinin en önemli krizlerinden birisini yaşıyor. Dünya pazarının ve uluslararası işbölümünün geldiği düzey, krizin etkilerini daha şimdiden küredeki bütün canlıların hissetmesine neden oluyor. Ne var ki içinden geçtiğimiz bu tarihsel dönemin doğru kavranması, sürecin nasıl sonuçlanacağını da belirleyici unsuru olacaktır. Kriz ne birilerinin 2008’de söylediği gibi finansal alanın krizidir, ne de bugün iddia edildiği gibi devletlerin/şirketlerin borçlarını ödeme güçlüklerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin tarihsel bunalımları, bu sayılan veya sayılanların dışında pek çok görüngüyle kendisini gösterir. Kapitalizmde bunalımların kaynağı ancak kâr oranlarının düşme eğilimi yavaşında ve bu yavaşanın üzerinde hareket ettiği kapitalist üretim tarzının yapısal sorunlarında aranmalıdır. Her bir tarihsel bunalım emek üretkenliğinde bir sıçramaya yol açan üretici güçlerdeki köklü gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkar. Eğer kapitalist üretim tarzının aşılmasına ulaşmazsa genel bir değersizleşme süreci ile

“Emek-gücünün yenilenmesine giren metalar ister devlet dolayımıyla, isterse sermayenin ürünü olarak üretilsin, sorun emek-gücünün yenilenmesi sorunudur. Özelleştirme politikaları bu nedenle özütibariyle emeğin sömürüsü ekseninde ele alınmalıdır.”

son bulur. Her bir kapitalistin gerçek bir boğazlaşmaya giriştiği bu evre, aynı zamanda sermayenin işçi sınıfına saldırısının en çılgın biçimlerde yürütüldüğü bir döneme tekabül eder. Kâr oranlarındaki düşme, sermayenin, eski kârlılık düzeylerine ulaşmak için, yukarıda daha detaylı olarak anlatılan bildik uygulamaları devreye sokmasına neden olur. Ücretler baskılanır, emek yoğunluğu artırılır, işgünü uzatılır. Sermaye sınıfının hiçbir kesiti azade olmaksızın değişmeyen sermaye öğelerinde tasarrufa gidilir. İşyerinde işçinin güvenliğine dair harcamalar sınıfın örgütlü gücü engel olmadıkça sınırlanır. Kapitalizmin doğasında olan, sermayenin emek-gücüne dair tüm kurallardan azade olma talebi, artan yedek sanayi ordusunun yarattığı baskıyla karşılık bulmaya başlar. Bu boğazlaşma, saldırı sınırlarını işçilerin fiziksel varlıklarına kadar genişletir; yalnızca işyerlerinde değil, genel olarak tüm yaşam alanlarında. Farklı ulusal bayraklar altındaki savaşlarda işçi orduları birbirine kırdırılır. İnsanlığın o güne kadar ürettiği tüm üretici güçlerde yalnızca moral değil fiziksel bir yıkımla birlikte kriz son bulur. Bu koşullarda sermayenin işlediği cinayetleri işyerleriyle sınırlı tutmak, onu da kaza diyerek gizlemek masum görülebilecek bir akıl oyunu olmaktan çıkar. Emek yağmasını sonlandırma ve sömürüyü sınırlandırma mücadelelerinin dışında, üretici güçlerin geldiği bu aşamada, özel mülkiyetin toplumsal mülkiyet tarafından aşıldığı, meta ilişkilerinin son bulduğu, paylaşımaya dayalı, üretimin toplum tarafından planlandığı bir dünya düşü kurmak, düşlerimizle gerçeklik arasında bağlar oluşturmak pekala mümkündür. Çipli üretimin işbölümünün ortadan kalkmasının koşullarını yarattığı, üretim araçları karşısında işçilerin yaratıcı yetenekleriyle özne haline gelmesinin olanaklarını yarattığı bu tarihsel aşamada Rosa Lüksemburg'un sloganından başka hiçbir söz işçi sınıfı için gerçeklik taşımayacaktır. Dünyanın bütün sokaklarında yankılanan tek ses 'ya sosyalizm, ya barbarlık' olacaktır. Bunun için işçi sınıfının önündeki yegane, acil ve tarihsel görev birliğinin sağlanması görevidir. Manifesto'nun son cümlesi önemini hala olanca yakıcılığıyla duyurmaktadır.

"Çipli üretiminin iş bölümünün ortadan kalkmasının koşullarını yarattığı, üretim araçları karşısında işçilerin yaratıcı yetenekleriyle özne haline gelmesinin olanaklarını yarattığı bu tarihsel aşamada Rosa Lüksemburg'un sloganından başka hiçbir söz işçi sınıfı için gerçeklik taşımayacaktır. Dünyanın bütün sokaklarında yankılanan tek ses 'ya sosyalizm, ya barbarlık' olacaktır."

"Bütün ülkelerin proleterleri, birlesin!"

Dipnotlar

- 1- El taşı (ya da spiral, flex, canavar...)
- 2- İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Madde 17-1. Herkesin, tek başına ya da başkalarıyla ortaklık içinde, mülkiyet hakkı vardır. 2. Kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz.
- 3- Burada ücretlerin düşüşüyle sonuçlanan emek-gücünün değerini oluşturan emek-metaların fiyatlarındaki düşüş tartışmaya dahil edilmemiştir.
- 4- Kapitalistler elbette diğer değişmeyen sermaye öğelerinden, enerjinin kullanımından, iletilmesinden, binaların kullanımından da tasarruf eder, aynı zamanda üretim artıklarını değerlendirme yollarını da ararlar. İşçi üzerinde dolaysız etkileri olmayan bu unsurlar tartışmaya dahil edilmemiştir.
- 5- Tekil gözlemlere dayanan bu değerlendirme ampirik verilerle de desteklenebilir. Ancak bunun için aynı iş kolunda farklı organik bileşenlerle üretim yapan işletmelerde iş cinayetlerinin istatistikî karşılaştırmasını yapmak gerekir. Ülkemizde ve dünyada bu konuda hazır veri bulmak oldukça zor bir iştir.
- 6- Bu pasajdan sermayenin bir kesiminin kurlsız üretime taraf diğer kısmının karşı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Anlatılmak istenen rekabetin sermayenin farklı kesimlerinde, farklı basınçlar oluşturduğudur.

Kaynaklar

- 1- Marx K., Kapital 1. Cilt, Sayfa 230, 9. Baskı, Sol Yayınları.
- 2- Marx K., Kapital 1. Cilt, Sayfa 264, 9. Baskı, Sol Yayınları.
- 3- Marx K., Grundrisse, Sayfa 548, Belge Yayınları.
- 4- Marx K., Kapital, 3 Cilt, Sayfa 84, 2. Baskı, Sol Yayınları.
- 5- Marx K., Kapital, 3. Cilt, Sayfa 81, 2. Baskı, Sol Yayınları.
- 6- Marx K., Kapital, 1. Cilt, Sayfa 313, 9. Baskı, Sol Yayınları.
- 7- Age, Sayfa 338
- 8- Age, Sayfa 349.
- 9- Age, Sayfa 351.
- 10- Age, Sayfa 363.
- 11- Age, Sayfa 404.
- 12- Age, Sayfa 405.●